

V. KÜLTÜR VE TOPLUMSAL ALANDA GERÇEKLEŞTİRİLEN İNKILÂP HAREKETLERİ

A) KÜLTÜR ALANINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN İNKILÂP HAREKETLERİ

Alfabe Değişikliği

Tanzimat döneminde Osmanlıca'ya karşı doğan tepki kullanılan alfabe sistemine de tepkiyi beraberinde getirmiştir. Türklerin Arap alfabesini kullanması Anadolu Türkçe'sinde 13. Yüzyıla, Doğu Türkçe'sinde 11.Yüzyıla kadar gider. Arap Alfabeti ve İslamiyet'in de tesiriyle Arapça-Farsça kelimelerin Türk dilini istilâ ettiği duruma tepki gösteren aydınlar alfabe sisteminin de ıslah edilmesi gerektiği düşüncesini Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar sürekli tartışmışlardır. Tüm bu tartışmalarla beraber Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine gelinceye değin Alfabede kısmi bir düzenleme yapılmış, dönemin ıslahatçıları tarafından Arap alfabesinin ıslah edilmesi savunulmuştur. Bundan sonra Alfabe konusu, Cumhuriyet döneminde ilk defa İzmir İktisat Kongresinde gündeme gelmiş, ancak konu maarifi ilgilendirdiği için reddedilmiştir.

Daha sonra 1924 yılında Şükrü Saraçoğlu tarafından TBMM'de gündeme getirilmiş, ancak sonuçsuz kalmıştır. Bu sırada kültür alanındaki gelişmeler de peş peşe devam etmektedir. 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile öğretimde birliğin sağlanabilmesi için "dil birliği"nin kurulması, bunun için de Latin harflerinin kabulü gerekliliği düşünülmeye başlanmıştır. Uygulanan kültür programı doğrultusunda yavaş yavaş Latin harflerine doğru gidiş başlamıştır. 26 Aralık 1925 tarihinde uluslararası takvim ve saatin kullanılması kabul edilmiş, Hicri Takvim yerine Miladi Takvim alınmıştır. Daha sonra 1926 yılında çıkarılan bir kanunla ticaret alanında Türkçe kullanılması öngörülmüştür. 1927 yılında çıkarılan bir kanunla da sokak adları Türkçeleştirilmiştir. Arkasından 20 Mayıs 1928 tarihinde Arap rakamları bırakılarak Latin rakamları kabul edilmiştir.

Bundan sonra 23 Mayıs 1928 tarihinde, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde resmen bir dil encümeni kurulur. Görevi Latin harflerini incelemek olan heyetin görüşü Latin harflerine geçişin ancak 5-6 yıl içerisinde olabileceği şeklindedir. Mustafa Kemal'in heyete verdiği direktifle çalışmalar hızlanmış, Türkçe'nin özellikleri ve ihtiyaçları göz önünde tutularak hazırlanan rapor sonrasında 9 Ağustos'tan 1 Kasım'a kadar geçen zaman içerisinde yeni harflerle döneminin basınında denemeler yapılmıştır. 1 Kasım 1928 tarihinde TBMM'nin üçüncü dönem ikinci toplanma yılını açarken M.Kemal yaptığı konuşmasında;

"BMM'nin kararıyla Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır. Milletler ailesine münevver, yetişmiş büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçe'ye bu yeni canlılığı kazandıracak olan üçüncü TBMM yalnız ebedi Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır." Diyerek meclisi önere etmiştir. Meclisin konuyu görüşmesiyle, Dil heyetinin hazırladığı yeni Türk Harfleri kabul edilmiştir. Kanunun kabulünden itibaren yeni Türk harflerinin kullanılması öngörülmüyordu. Arkasından önceki bölümde de değinildiği gibi Başmuallimi M.Kemal olan Millet Mektepleri 1 Ocak 1929 tarihinde açılmış ve

1 yıl içerisinde, 16-45 yaş arası yurttaşların katılımı ile 1 milyona yakın kişi okuma yazma öğretilmiştir. Bu arada Haziran 1929'dan sonra da Arap harflerinin kullanılması yasaklanmıştır.

Latin esaslı Türk alfabesinin kabulü aslında dilde Millileştirmeyi başlatmış, laikleşmeyi de kolaylaştırmıştır. Türk benliğinin işlenmesine de kapıları açmıştır. Ayrıca alfabe değişikliği dil inkılâbına doğru gidişi başlatmış ve kolaylaştırmıştır. Nitekim Latin esaslı Türk alfabesinin kullanımının ardından dilde reform yapılarak Türkçe'nin zengin, milli ve bilim dili haline gelmesi sağlanacaktır.

Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşu

Siyasi, sosyal, eğitim ve hukuk alanlarında gerçekleştirilen bu değişikliklerden sonra Atatürk, 1930'lardan itibaren kültür konularıyla ilgilenmeye başladı. Yeni devletin ideolojisine uygun olarak 'milli dil' ve 'milli tarih' araştırmalarına ağırlık verilerek bu yoldan toplumda 'milli şuuru' oluşturulmasına çalışıldı. Zira, daha önceleri Osmanlı döneminde değişik tarih görüşleri vardı ve genelde İslam tarihine dayalı bir anlayış vardı. Tanzimat'ın ilanından sonra(1839) medrese dışındaki okullarda İslam tarihinin yanı sıra Osmanlı tarihi de okutulmaya başlandı. Meşrutiyet döneminden itibaren (1908) ise daha çok millet fikri etrafında Türk tarihi görüşü meydana geldi. Bu durum Cumhuriyet dönemine kadar devam etti. Birinci Dünya Savaşı sonrası yıkılan Osmanlı Devleti'nin yerine 'hakimiyeti milliyetçi' esasına dayalı olarak kurulan yeni Türkiye Devleti'nde ümmet anlayışı yerine millet fikri benimsendi. Dolayısıyla din tarihi ya da hanedan tarihi yerine 'milli tarih' görüşü ön plana çıktı.

Atatürk'ün yaptığı inkılapların yerleşmesi ve bu yeni anlayışa uygun yeni nesillerin yetişmesi için milli eğitim alanında gösterdiği çabaları dil ve tarih alanında da gösterdiğini görüyoruz. Büyük Nutku ile yaptıklarının hesabını verdikten yaklaşık bir yıl sonra Atatürk Türk tarihinin araştırılması işini sistemli bir şekilde ele aldı. O'nun bu konularla ilgilenmesini Afet İnan şöyle anlatır: Kendisi 1928'de İstanbul'da Notre Dame de Sion Fransız okulunda iken okuduğu Fransızca bir kitapta, "Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu, ikinci sınıf insan tipi olarak nitelendirildiği ve batılılara göre barbar ve yayılmacı bir kavim olarak gösterildiği"ne ilişkin görüşlerin yer aldığını anlatması üzerine M.Kemal'in "Hayır olmaz, bunun üzerinde meşgul olalım, sen çalış" dediğini ifade eder. Yine Atatürk "Türkler bir aşiret olarak Anadolu'da imparatorluk kuramaz. Bunun başka bir izahı olmak gerekir. Tarih ilmi, bunu meydana çıkarmalıdır" demiştir. Başlangıç noktasını Türkleri hor gören ve yanlış tanıyan batılı tarihçilerin görüşleri oluşturan tarih çalışmalarına bu düşüncelerle başlanmış ve bir plan hazırlığı dahilinde yürütülmesi amaçlanmıştı.

Bütün bu çalışmaları yürütecek bir kurum olması istendi. Bu amaçla 1930 Nisanında toplanan Türk Ocakları'nın VI. Kurultu-yı'nda Atatürk'ün isteği ile başkanlığına Tefik Bıyıklıoğlu'nun seçildiği Türk Tarihi Heyeti oluşturuldu. 15 Nisan 1931'de ise daha sonra Türk Tarih Kurumu adını alan 'Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti' kuruldu. Cemiyet'in amacı Türk tarihini bilimsel olarak araştırmak ve yeniden yazmaktı. Bu amaçla başlayan çalışmaların sonunda tarih tezine uygun olarak "Türk Tarihinin Ana Hatları" isimli bir kitap hazırlandı. Kitapta Türk ırkı ve

tarihi eski çağlardan Cumhuriyet'e kadar kısaca ele alınmaktaydı. Kitabın gayesi “*asırlarca çok haksız iftiralara uğratılmış, ilk medeniyetin kuruluşundaki hizmetleri ve emelleri inkar olunmuş büyük Türk Milletine, tarihi hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmak “olarak açıklanmıştır.*

Yeni bir ‘milli kimlik’ ve ‘milli şuur’ uyandırmak maksadıyla başlatılan çalışmaların özünü Osmanlı toplumsal yapısından çağdaş ve milli bir toplum olma düşüncesi oluşturmaktadır. Bütün bunların ise bilimsel metotlarla ortaya konması gerekmektedir. Bu durumu Atatürk,” Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet alır” sözleriyle ifade etmiştir.

Türk Dil Kurumu ve Dil Alanındaki Gelişmeler

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel prensip olarak uygulamaya koyduğu Milliyetçilik ilkesi Cumhuriyetin ilânından sonra yapılan tüm inkılâplarda kendisini göstermiş, özellikle Dil ve Tarih anlayışının bu paralelde değiştirilmesi ise yeni Türkiye için gerekli görülmüştür. Milliyetçilik prensibinin temeli kültür milliyetçiliğine dayandırıldığından yapılan inkılâplar bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. “Millet olma şuuru”nun ön plana çıkarıldığı inkılâplar (sokak adlarının Türkçeleştirilmesi; Ticaret alanında Türkçe konuşulmasının sağlanması; Türkçe soyadı kullanımının gerçekleştirilmesi; Eğitim dilinin bir ve Türkçe olması gibi) yeri ve zamanı geldiğinde birer birer yapılmış kültür milliyetçiliği anlayışının parçalarıdır.

Dil ve Tarih şuuru, bir milletin oluşmasında başlıca rolü oynayan, milleti millet yapan unsurların başında gelir. Atatürk “Millet, dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimai heyettir”. diyerek tanımladığı millet kavramının en önemli özelliğinin dil birliği olması gereğini uygulama alanına koymuş, yapılan bir dizi inkılâplarla bunu sağlamaya çalışmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu zaman henüz yazı dili, bir hayli ağır ve halk tarafından anlaşılmaz durumdaydı. Milli bir dilin kullanılmasının gerekliliğini duyan Mustafa Kemal daha 22.11.1924 tarihinde Samsun'da öğretmenlerle yaptığı konuşmasında;

“Efendiler, milli terbiyenin (eğitimin) ne demek olduğunu bilmekte artık bir günâ teşevvüş (kargaşa tarzı) kalmamalıdır. Bir de milli terbiye esas olduktan sonra onun lisanını usulünü vasıtalarını da milli yapmak zarureti gayri kabili münakaşadır (tartışması dahi olanaksızdır). diyerek konunun önemini belirtmiş, 1928 yılına gelindiğinde ise milli dilin yaratılması yolundaki çalışmalara hız kazandırarak gelişmeleri bu yöne çekmiştir.

1928 yılına kadar Osmanlı aydınları tarafından dil ve alfabenin sadeleştirilmesi konusunda epey çalışmalar olmasına karşılık herhangi bir sonuç alınacak radikal bir inkılâp yapılamamıştır.

Esasında Tanzimat dönemi sonrasında Servet-i Fûnun ve Meşrûtiyet dönemlerinde edebiyatçıların çoğu ağırlaşan Osmanlıca'ya karşı yeni bir dil ve üslup arayışlarına girmişlerdir. Şinasi, Muallim Naci, Ahmet Cevdet Paşa gibi şahsiyetler yazı dilinin sadeleşmesi gerektiğini söyleyen öncülerdir. Ancak

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e gelene dek dil ve alfabenin ıslah edilmesi gerektiği söylenilmiş, fakat pek yol alınamamıştır. 20.yy'a gelindiğinde çağın milliyetler çağı olması dolayısıyla toplumumuzda bir milliyet şuuru uyanmaya başlamış bunun neticesinde de dilde Türkçeleşme akımı hızlanmıştır.

Dildeki sadeleşme akımına etkili olan bir başka hareket de Osmanlı Devleti dışındaki gelişmelerdir. Türkoloji alanındaki çalışmaların önem kazanması ve diğer Türk kültür merkezlerindeki meydana gelen "Sadeleşme ve Türkçe'nin ıslahı" gibi akımlardır. Bütün Türk dünyasında anlaşılabilir ortak bir yazı dilinin kullanılması ve dilde birlik sağlanabilmesi gayesi ile İsmail Gaspıralı'nın 1883 yılında Kırım'da Çıkardığı Tercüman adlı gazete dilde Türkçe kullanma akımını hızlandırmıştır. Devam eden dönemlerde II. Meşrûtiyetin ilân edilmesi ile milli şuurun yayılmak istenmesi Türkçe kullanma taraftarlarını çoğaltmıştır. "Türk Derneği", "Genç Kalemler", "Yeni Lisan" gibi adlar altında toplanan yayınlarda İstanbul ağzının esas alındığı bir dilin kullanılması gerektiği söylenilmiştir.

Tanzimat döneminde "Dilde Sadeleşme" olarak başlayan hareket 20.yy başında Türkçeleşme olarak kendini göstermiştir. Bütün bu sadeleşme ve Türkçeleşme çabalarına rağmen Cumhuriyet devrine gelindiğinde Türk Dilinin sadeleşmesinde henüz istenilen seviyeye ulaşılamamıştı.

1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilen yeni Türk harfleri; dil konusunda gramer, imla sorunlarına çözüm getirememiş sadece "Milli dilin" yaratılması için gerekli zemini hazırlamıştır. Mustafa Kemal tarafından dil konusuna özellikle milli bir toplum yaratma çabası için oldukça önem verilmiştir. 1931 yılında Afet İnan'a dikte ettirdiği aşağıdaki sözleri bu açıdan dikkat çekicidir.

"Türk milletinin dili Türkçedir. Türk Dili dünyada en güzel ve en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk dilini çok sever ve yükseltmek için çalışır. Bir de Türk Dili Türk Milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz badireler içinde ahlâkını ânânelerini, hatıralarını, menfaatlerini elhâsıl bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk Dili, Türk Milletinin kalbidir, zihnidir."

Dilin bir milletin oluşmasındaki rolü Atatürk tarafından üzerinde durulmakla beraber, Türkçe'nin Osmanlı döneminde ikinci plana itilişine bir reaksiyon olarak da Türkçe'nin zengin bir dil haline getirilmesini istemekteydi.

"Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk Dili, dillerin en zenginlerindedir. Yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır." diyen M. Kemal Türk Dil Kurumu'nun kurulması için yönlendirmede bulunmuştur. Alfabe encümeninin imla-gramer gibi konularda yetkili olamayışı ve Türk Tarih Kurumu'nun kurulmasıyla da Türk Dilini tetkik etmek ve sonuçlarını yayınlamak amacıyla 12 Temmuz 1932 tarihinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Türkçe'nin bir bilim ve kültür dili haline getirilmesini amaçlayan Türk Dili Tetkik Cemiyeti daha sonra Türk Dil Kurumu adını alacaktır. Değişik alanlarda yapılan çalışmalar sonucunda TDK, Osmanlı döneminde hor görülen sadece halkın konuştuğu Türkçe'yi, yazı diline çekerek Türkçe'nin gelişmesini sağlamış milli bir dil yaratılmasına katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede halk ağzından yapılan derleme tarama çalışmaları

sonucu binlerce Türkçe kelime kullanılır hale gelmiştir. Mustafa Kemal çoğu zaman kurumun çalışmalarını yakından takip etmiş, bizzat kendisi de Türkçe kelimeler kullanarak devrin aydınlarına, yazarlarına örnek olmuştur. Türkleşme akımı içerisinde dilimize kazandırılan üçgen, artı, açığı gibi terimler Mustafa Kemal'in kendisine aittir. TDK tarafından MEB'na tavsiye edilen bilimsel terimlere binlerce Türkçe karşılıklar önerilmiş, ders kitaplarında bunlar kullanılmıştır.

Atatürk Kurumunun bu yöndeki çalışmalarını takdir eden konuşması "*Dil Kurumu en güzel ve feyizli bir iş olarak türlü ilimlere ait Türkçe terimleri tespit ve bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını kültür hayatımız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim*" şeklindedir.

Türk diline milli bir gelişme yaratabilmek için zararlı pürüzleri yok etmek ve yazı dili ile konuşma dili arasındaki açığı kapatmak yolundaki çalışmaları da dil inkılabının en büyük başarısıdır. Uzun süren savaş yıllarından çıkmış bir toplumun ekonomi, siyaset ve kültür alanlarında başarı sağlaması dünyada eşine az rastlanır bir durumdur. Atatürk'ün bizzat yönlendirdiği Türk Tarih Tezi gibi Güneş-Dil Teorisi de; Türklerin tarihte en eski uygarlığı kuran millet ve Türkçenin de dünya dillerinin en eski ve yüksek kültür dili olduğuna inanmasından kaynaklanmaktadır. Ancak dünyadaki Türkoloji çalışmalarının yeni olması ve Türkiye'de de henüz yetişmiş dilci olmaması sebebiyle bazı yanlışlar yapılmıştır. Bunlar Güneş-Dil Teorisinin ortaya atılmasından önceki aşırı Türkçeleşme ve daha sonrada bütün dünya dillerinin Türkçe'den yayıldığı şeklindeki inanmaları ve doğrultudaki gelişmelerdir.

Mustafa Kemal, "Hatay Meselesi dil işini geri bıraktırdı" diyerek 1938 yılında yazdığı mektupta bu konudan memnuniyetsizliğini belirtmiştir. Bizzat kendisinin geliştirdiği Güneş-Dil Teorisi ile aslında Türk dilinin eskiliğini ortaya koyarak yüzyıllardır dilini hor görmüş bir ulusa milli bir güven kaynağı olmak ünlü yabancı dilcilerin dikkatini Türk Dili üzerine çekerek bundan Türk ulusunu yararlandırmak ve ona eski ve köklü tarihi ile olduğu kadar dili ile de övünmeyi aşlamak istemiştir.

Türk Dil Kurumu kuruluşundan itibaren değişik dönemler geçirmiş dünyadaki düşünce akımlarına paralel görünen bir çizgi tutturmuştur. 1940'lardan sonra "Dilde Türkçecilik" "Öz Türkçecilik" şekline dönüşen politikası 1950'lerden sonra siyasi platformdaki çekişmelerden kendisini sıyıramamış, dolayısıyla bilimsel çalışmalarını tartışma sahnesine çekmiştir.

Osmanlı döneminden devralınan karma bir dil yerine köklü bir reformla milli dil yaratılmış ancak, milli dilin korunması ve işlenmesi yolunda M.Kemal'in düşüncelerine paralel bir gelişim sonraki yıllarda görülmemiştir. Çünkü iletişimin hızla geliştiği günümüzde yabancı dillerin etkisinden Türkçe'nin kendisini koruması oldukça zor olmaktadır.

B) Toplumsal Alanda Yapılan İnkıplar

Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Paşa önderliğinde ortaya konan modernleşme olgusunun hayata geçirilmesinde toplumsal alanda yapılan inkıplar önemli bir yere sahiptir.

Şapka Kanunu ve Kılık Kıyafete İlişkin Düzenlemeler

Şapka kanunu ve kıyafete ilişkin düzenlemeler halkın günlük yaşamında önemli bir değişimi simgelemektedir. Bu alanda yenilik yapılması gereksinimi batılılaşma anlayışı ile birlikte ortaya çıkmış, çoğunlukla devlet memurlarının giyim kuşamlarından başlamak üzere batılı toplumlarca benimsenen giyim şekli Türklerin de hayatına girmeye başlamıştır. İkinci Mahmut döneminde sarığin yerini fes alırken, Cumhuriyet döneminde fesin yerini şapka alacak ve her iki süreç de sancılı bir seyir takip edecektir.

Şapka konusu ilk kez 1915 yılında Batıcılık akımı çerçevesinde dile getirilmiş ve fesin yerini şapkanın alabileceği yönünde görüşler kaleme alınmıştır. Ancak fesin dini bir sembol olarak görüldüğü halk arasında bu görüş geçerlilik kazanmamıştır. Hatta Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında şapka aleyhinde İskilipli Atıf Hoca tarafından bir risale kaleme alınmıştır.

Mustafa Kemal Paşa 25 Ağustos 1925'te Kastamonu ve çevresine yaptığı seyahati sırasında uygar Türkiye'nin dış görünüşü ile de uygar olduğunu göstermesi gerektiğini ifade ederek, memlekette giyilmesi gereken kıyafetin tanımını yapmış ve bu kıyafeti tamamlayan başlığa da "şapka" denildiğini belirtmiştir. Bundan sora 2 Eylül 1925'de 2431 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile devlet memurlarına müşterek kıyafet ve şapka giyme zorunluluğu getirilmiştir. Takip eden günlerde din adamlarının kıyafetleri konusunda düzenleme yapılmış ve din adamı olmayanların dini kıyafetle gezmeleri yasaklanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın üzerinde hassasiyetle durduğu şapka konusunda sivillere mecburiyet konmamasına karşın özellikle Ankara hükümeti ve çevresinin şapka giymeye başladıkları görülmektedir. Kamuoyunun bu konuda yavaş yavaş olgunlaşması üzerine 16 Kasım 1925'de Konya mebusu Refik (Koraltan) bey ve arkadaşları tarafından şapka kanunu teklifi Meclis'e sunulmuş ve farklı görüşlerin ortaya konduğu görüşmeler sonunda 25 Kasım 1925'de **671 sayılı Şapka İktisası Hakkındaki Kanun** kabul edilmiştir. Kanunun ilk maddesinde "TBMM üyeleri ile genel, özel ve bölgesel idarelere ve bütün kuruluşlara bağlı memurlar ve müstahdemler Türk milletinin giymiş olduğu şapkayı giymek zorundadır. Türkiye halkının da genel başlığı şapka olup buna aykırı bir alışkanlığın sürdürülmesini hükümet yasaklar" denilmektedir.

Şapka kanununun temel gerekçesi medeni milletlerle arada bir fark gibi algılanan mevcut baş giysisinin değiştirilerek ortak bir giyim tarzına ulaşmaktır. Böylelikle batının Türkler hakkındaki önyargılarının önüne geçilerek batılılardan farksız olunduğunun vurgusu yapılacaktır. Şapka kullanımı halk arasında yaygınlaştıktan sonra 1934 yılında **Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun** çıkarılmış ve laiklik prensibinin bir gereği olarak "din adamlarının dini kıyafetleri yalnız dini törenler sırasında giyebilecekleri, diğer zamanlarda sivil

kiyafet kullanacakları” kararlaştırılmıştır. Gündelik hayatta din adamlarının da sarıklarını çıkarmalarıyla birlikte ulus bilincinin geliştirilmeye çalışıldığı bu dönemde fertlerin görünümünün de bir olması sağlanmıştır.

Kıyafete ilişkin düzenlemeler yapılırken yasal açıdan kadın kıyafetlerine ilişkin bir yaptırım konulmamış ancak CHP tarafından çarşaf ve peçenin kaldırılması yönünde illere talimat yollanmıştır. Çarşaf ve peçenin kaldırılması konusunda temkinli hareket edilirken, halk arasında propaganda yapmaya önem verilmiş ve Belediyelerin hassas tutumları sayesinde çarşaf ve peçe kullanımı büyük ölçüde azalmış ve bunun yerini manto ile baş örtüsü almıştır. Yine batıdan alınan giysi modellerinin moda aracılığıyla yayılması sonucu kendiliğinden bir değişim ve modernleşme olmuştur. Zamanla şapka konusunda da hassasiyet azalmış, kanun yürürlükte olmasına rağmen devlet dairelerinde ve günlük hayatta giyilmesi zorunluluk olmaktan çıkmıştır.

Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kaldırılması

Tarihi 8.yüzyıla kadar giden ve 10-11. yüzyıllarda kurumlaşan tasavvuf düşüncesinin işlendiği yerler olan tekke, zaviye ve türbeler, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli rol oynamıştır. Sosyal yardımlaşma, edebiyat ve güzel sanatlar öğretmek, ruh terbiyesi vermek gibi görevleri bulunan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde etkin olarak görev yapan bu kurumlar, devletin gerilemesine paralel olarak diğer kurumlardaki çözülmeden nasibini almıştır. Tekkelerin durumunun düzeltilmesine yönelik olarak Osmanlı Devleti'nce bazı girişimlerde bulunulmuştur. Tarikat ve tekkelerin milli mücadele sırasında yerine getirdiği işlev düşünülüğünde bu dönemde halen önemini koruduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'dan Ankara'ya geçmek isteyen milli güçlerin ve askeri malzemenin iletilmesinde etkin olan Özbekler Tekkesi bu durumun en güzel örneğidir.

Cumhuriyet sonrasında başlayan inkılaplar sürecinde sosyal hayatın düzenlenmesine yönelik gelişmelerden tekke ve türbeler de nasibini almış ve o sırada çıkan Şeyh Sait İsyanı da bu süreci hızlandırmıştır. Cumhuriyet'in üzerine oturduğu ilkeler ve yaşanan köklü değişimde bu tür kurumlara yer yoktur. Mustafa Kemal 30 Ağustos 1925'de Kastamonu'da yaptığı konuşmada “Efendiler ve ey millet biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müridler ve mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakiki tarikat tarikatı medeniyedir” diyerek bu konudaki tavrını belli etmiştir. Nitekim Bakanlar Kurulunun 2 Eylül 1925 tarihli talimatnamesi ile 773 tekke ve 905 türbe kapatılarak eğitim kurumu olarak değerlendirilmek üzere Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. Şapka Kanununun kabulünün ardından Meclis'e getirilen Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması hakkındaki kanun teklifi, şapka kanunu görüşmeleri sırasında ileri sürülen aleyhte fikirlerin etkisi altında görüşülmüş ve 30 Kasım 1925'de **677 sayılı kanunla** bu kurumlar kaldırılmıştır. Ayrıca şeyhler ve zaviyedarlara bu sıfatları nedeniyle verilen vakıf işlerine bakma görevi de 677 sayılı kanunla kaldırılmıştır. Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasının Takriri Sükun kanununun geçerli olduğu bir devreye rastlaması bu konudaki olumsuz tepkileri bertaraf etmiş, kanunun şapka kanununun akabinde çıkarılması, onun arka

planında kalmasına ve ikisine gösterilen tepkinin birleştirilmesine veya şapka yoluyla ifade edilmesine yol açmıştır.

Yönetimin aldığı tedbirler sonucu bu konu uzunca bir süre gündeme gelmemiş ancak gerek tek parti döneminin sonlarına doğru laiklik anlayışının yumuşaması, gerekse çok partili hayata geçiş sırasında gizli bir potansiyel olarak halk arasında bu kurumlara duyulan sempatinin siyasal bir avantaja dönüştürülmesi isteği, mevcut kanunun ilk maddesine yapılan bir ek ile "Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla, büyük sanat değeri bulunanların Milli Eğitim Bakanlığınca umuma açılabilceği" kararının alınmasında etkili olmuştur.

Takvim, Saat ve Ölçü Sisteminin Değiştirilmesi

Tarih boyunca farklı toplumlar tarafından farklı başlangıç tarihleri esas alınarak çeşitli takvimler kullanılmıştır. Osmanlılar tarafından önce Hz. Muhammed'in hicret ettiği 662 yılını başlangıç olarak alan Hicri takvim, daha sonra da güneş yılını esas alan Rumi takvim kullanılmaya başlanmıştır. Hicri ve Rumi takvimler arasında fark olması ve iki takvimin aynı anda kullanılması karışıklıklara yol açtığı için 26 Aralık 1925'de **698 sayılı kanunla** 1 Ocak 1926'da yürürlüğe girmek üzere uluslararası takvim olan Miladi takvim kabul edilmiştir. Uluslararası takvimin kabul edilmesi özellikle batı ile ticari alanda yaşanan karmaşayı gidermek bakımından önemli bir adımdır.

Takvime ilişkin son değişiklik 10 Ocak 1945'de bazı ay adlarının değiştirilmesidir. Buna göre Teşrinievvel, Teşrinisani, Kanunuevvel, Kanunusani isimleri Ekim, Kasım, Aralık, Ocak şeklinde değiştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde takvimde olduğu gibi saat sisteminde de farklı kriterler esas alınmaktaydı. Türkiye'de güneşin battığı anı 12.00 olarak kabul eden alaturka saat sisteminin kullanılması, güneşin farklı yerlerde farklı zamanlarda batması nedeniyle saatte ulusal birliğin sağlanmasını engellemekteydi. Bunu ortadan kaldırmak amacıyla yeni takvim sisteminin kabul edildiği gün 697 sayılı kanunla günün gece yarısından başlayıp, saatlerin sıfırdan 24'e kadar sayılması ve Greenwich'e göre 30. derecede bulunan meridyenin Türkiye Cumhuriyeti saatleri için esas alınması kabul edilmiştir.

Ölçü sisteminin uluslararası bir standarda kavuşturulmasının sağlanması 19. yüzyılda ortaya konmuş ve pek çok devletin katılımı ile dünyadaki ölçü anarşisine son vermek ve metre sisteminin yerleşmesini sağlamak amacıyla Beynelmilel Ölçüler Bürosu kurulmuştur. Bu dönemde metre ve kilogramın batılı ülkeler tarafından kullanılması zorunlu kılınmıştır. Ağırlık ölçüsü olarak kantar, batman, kile, şinik, dirhem; uzunluk ölçüsü olarak endaze, arşın, parmak, kadem, kulaç ve fersah gibi birimler kullanan Osmanlı Devleti, 1869'da yayınlanan bir kanunla metre ve kilogram ile tanışınca diğerlerinin bütünüyle ortadan kaldırılmaması nedeniyle ortak bir standart geliştirememiştir. Pek çok batılı ülkenin kullandığı sistemin Türkiye'de de esas alınmasını sağlamak amacıyla konu 2 Şubat 1931'de Meclis'te görüşülmeye başlanmış uzunluk, ağırlık, hacim ve litre esasından alınan ölçülerle ısı, ışık, elektrik ve güç birimleri tespit edilerek 26 Mart 1931'de 29 maddeden oluşan kanun kabul edilmiştir. Yeni ölçülerin düzenlenmesini anlatan Ölçü Nizamnamesinin çıkarılması Ağustos 1933 sonlarında gerçekleştirilmiştir. Kısaca metrik sistem olarak adlandırılan yeni ölçü

sitemi, Türkiye'nin iktisadi açıdan batı ile bütünleşmesi bakımından önemli bir gelişmedir.

Soyadı Kanunu

Atatürk inkılapları arasında önemli bir yere sahip olan soyadı kanunu, bir bakıma daha önce yapılan toplumsal düzenlemelerin tamamlayıcısı niteliğindedir. Çağdaş anlamda soyadı, kişi hak ve özgürlüklerinin ortaya çıkmasıyla yaygınlaşmış ve bugünkü düzeyine ulaşmıştır. Soyadı kanunundan önce yalnız öz adın, aile adının veya doğum yerinin ayırıcı özellik olarak kullanıldığı Osmanlı toplumunda, bu durum nüfus kayıtlarında karışıklıklara, askere alma işlemlerinde veya iktisadi ilişkilerde zorluklara yol açmaktaydı.

Tanzimatla birlikte Osmanlı Devleti'nde kurumsal yapının karmaşıklaşmaya başlamasıyla ve batı tipi okulların açılmasıyla beraber soyadına olan ihtiyacın belirginleştiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde askeri okullarda doğum yeri ismin sonuna eklenerek kullanılmak suretiyle bir düzenleme yapılmış, daha sonra 1925 yılında Maarif Vekaleti tarafından okullara gönderilen bir genelge ile öğrencilerin aile adlarını kullanmalarına ilişkin düzenleme yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminde soyadı kanununa zemin hazırlayan en önemli yasal gelişme 1926 yılında Medeni kanunun kabul edilmesidir. Kanunun 25. ve 26. maddelerine göre aile isimlerinin alınması hükmü konulmuş ancak bütünüyle hayata geçirilememiştir. Soyadı konusunun yasalaşması için bundan sonra epey zaman geçmesi gerekmiş ve nihayet 1934 yılında İçişleri Bakanlığınca hazırlanan tasarı 11 Mart 1933'de Meclis'e sunulmuştur. Tasarının gerekçesinde aile adı kullanmanın pek çok yerde gelenek halini aldığı ancak Türkiye'de uygulamanın isteğe bırakılarak karışıklıklara yol açtığı belirtilerek soyadı kullanılmasının zorunlu hale getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kanun 16 Haziran 1934'de Meclis'te görüşülmeye başlanmış ve oldukça tartışmalı geçen görüşmeler sonucunda 21 Haziran 1934'de kabul edilen *2525 sayılı Soyadı Kanununun* 1 Ocak 1935 tarihinde yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır.

Soyadı kanunu ile vatandaşların birbirinden ayırt edilmelerini sağlamanın ötesinde farklı kimliklere sahip olan halkın milli bilince sahip olmasını temin etmek amaçlanmıştır. Kanunun kabulünden bir süre sonra 29 Kasım 1934'de *Efendi, bey, paşa gibi unvan ve lakapların kaldırıldığına dair kanun* çıkarılmıştır. Bu kanunla daha önce kullanılan lakap ve unvanların soyadı olarak alınmasının engellenmesi de sağlanmıştır. 24 Kasım 1934 tarihinde *2587 sayılı yasa* ile Mustafa Kemal'e Atatürk soyadı verilmiştir. Kanunda soyadı almaya ilişkin kurallar belirtilmediği için olası kargaşalıkları önlemek amacıyla Soyadı Nizamnamesi yayınlanmıştır. Buna göre alınan soyadları en geç 2 Temmuz 1936 tarihine kadar nüfus kayıtlarına geçirilecek, söylenişte, yazıda ve imzada öz ad önce soyadı sonra yazılacaktır. Alınan soyadı ancak mahkeme kararı ile değiştirilebilecektir. Alınan soyadlara bazı eklerin getirilmesi, başka milliyet gösteren soyadlarının alınması yasaktır.

Hafta Tatili Kanunu

Cumhuriyet öncesinde dini bayram günlerinin tatil edilmesi dışında hafta tatili yapma geleneği yoktu. Osmanlı Devleti'nde fiili olarak Cuma namazı nedeniyle ticarethane ve devlet dairelerinde çalışılmamasına rağmen yasal bir düzenleme yapılmamıştı. 31 Aralık 1923'de Cuma günlerinin çalışanlar için tatil edilmesine ilişkin kanun layihası Meclis'e sunulmuştur. Asıl amacının iktisadi olduğu belirtilen kanun 2 Ocak 1924'de kabul edilmiştir. Zamanla batılı ülkelerle iktisadi alanda yaşanan sıkıntılar nedeniyle hafta tatilinin değiştirilmesi fikri ortaya konmuş ve ulusal bayram ve genel tatiller hakkında kanun teklifinin hazırlanması ve kabul edilmesi 1935 yılında gerçekleştirilmiştir. Kanuna göre 35 saatten az olmamak üzere Cumartesi günü saat 13'ten başlayarak her haftanın ilk günü (Pazar günü) tatil olacaktır. Ayrıca 29 Ekim, 30 Ağustos, 23 Nisan gibi milletin müşterek sevinç duyduğu günlerin ulusal bayram olarak kutlanması gerektiği, dini bayramların yanısıra 1 Mayıs, 31 Aralık ve 1 Ocak günlerinin de medeni milletlerde olduğu gibi tatil olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu Bölümle İlgili Okuma Kitapları ve Makaleler:

- A. Afetinan, "*Atatürk ve Tarih Tezi*", **Belleten**, cilt:III, Nisan 1939
A. Afetinan, **Atatürk'ten Mektuplar**, Ankara 1981
I. Türk Tarih Kongresi Zabıtları, İstanbul 1932
Enver Ziya Karal, "*Atatürk'ün Tarih Tezi*", **Atatürk Hakkında Konferanslar**, Ankara 1946
Ahmet Cevat Emre, **Atatürk'ün İnkılap Hedefi ve Tarih Tezi**, İstanbul 1956
Bekir Sıtkı Baykal, "*Atatürk ve Tarih*", **Belleten**, cilt:XXXV, sayı:137-140, Ankara 1971
Bayram Kodaman, "*Atatürk ve Tarih*", **Atatürk ve Tarih**, Ankara 1982
Ekrem Akurgal, "*Tarih İlimi ve Atatürk*", **Belleten**, cilt:XX, sayı:77-80, Ankara 1956
Bernard Lewis, "*Türkiye'de Tarihçilik ve Milli Uyanış*", **Türk Yurdu**, sayı:2, 1960
Afet İnan, "*Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşu'na Dair*", **Belleten**, cilt:XI, sayı:42, Nisan 1947
Uluğ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Ankara 1973
Fahri Çoker, **Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Ankara 1983
Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih*, Afa yay, İstanbul 1993.
Afet İnan, "*Milliyetin Temeli Olan Dil Birliği*", **Atatürk'e Saygı**, TDK, 1969
Ağah Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, TDK, 3. bsk., Ankara 1972
Kenan Akyüz, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)**, 4. Bsk.
Zeynep Korkmaz, **Cumhuriyet Döneminde Türk Dili**, Ankara 1974
Ali Fehmi Karamanlıoğlu, "*Cumhuriyet'e Kadar Dilimiz*", **Türk Kültürü**, Yıl VII, s. 75, Ocak 1969
Zeynep Korkmaz, "*Dilde Doğal Gelişme ve 'Devrim' Açısından Türk Dil Devrimi*", **Türkoloji Dergisi**, A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü, C.IV, s. 1, Ankara 1972
David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)**, İstanbul 1979.
Ahmet Temir, **Milliyet Ülküsü İçinde Bilim ve Eğitim**, Ankara 1961
Abdülkadir İnan, "*Dış Türklere Kırk Yıl Önceki Yazı Dili Meselesi*", **Türk Dili Belleten**, TDK, Seri III, s. 12-13, Ocak-Aralık 1948.
Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Hazırlayan: M. Kaplan, 1. Bsk., İstanbul 1976
Feyziye Abdullah Tansel, "*Arap Harflerinin Islahı, Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1862-1884)*", **Belleten**, Cilt 17, Sayı 66, Ankara 1953
Sami Özerdim, **Yazı Devriminin Öyküsü**, 2. Bsk., Ankara 1978
M. Şakir Ülkütaşır, **Atatürk ve Harf Devrimi**, 2. Bsk., Ankara 1981
İlber Ortaylı, "*Tarihsel ve Toplumsal Nedenleriyle Türk Harf Devrimi*", **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları**, 1923-1938, 14-16 Ocak 1977, İstanbul 1978
Mustafa Canpolat, "*Türkiye'de Yazı Devrimi Girişimleri*", **Yazı Devrimi**, TDK., Ankara 1979
Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi**, 1923, İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar, 3.Bsk., Ankara 1981

- Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara 1977
- Saadet Çağatay, "*Dilimiz Üzerine Düşünceler*", **Türk Kültürü**, s. 183, Yıl XVI, Ocak 1978
- Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK Yay., 2.Bsk., Ankara 1984
- F.Rıfki Atay, **Çankaya**, İstanbul 1980
- Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, TTK. 3.Bsk., 1998
- Sadri Maksudi Arsal, **Türk Dili İçin**, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatından, Milli Seri S-1, 1930, Kapak sayfası.
- Refet Ülgen, "*Türkçeleşen Terimler*", **Türk Dili**, Seri III, s. 1-3 Haziran 1945
- Abdülkadir İnan, **Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları**, TDK, İstanbul 1936
- H.R.Tankut, **Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri**, İstanbul 1936.
- A.Dilaçar, "*Kemalizmin Dil ve Tarih Tezi*", **Atatürk Devrimleri: I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul 1975.
- Vecihe Hatipoğlu, "*Atatürk'ten Üç Anı*", **Atatürk ve Türk Dili**, TDK, Ankara 1963
- Selami Kılıç, **II. Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiye'sine Türk İnkılabının Fikri Temelleri**, Erzurum, Atatürk Üniv. Yay., 1998
- M. Selim İmece, **Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri**, Ankara, İş Bankası Yay., 1959.
- Alexandre Jevakhoff, **Kemal Atatürk Batı'nın Yolu**, Çev: Zeki Çelikkol, İstanbul, İnkılap Yay., 1998
- Mustafa Kara, **Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler**, İstanbul, Dergah Yay., 1990
- Enver Behnan Şapolyo, **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul, Türkiye Yay., 1964
- Hasan Küçük, **Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri**, İstanbul, Türdav Yay., 1976.
- İrfan Gündüz, **Osmanlılarda Devlet ve Tekke Münasebeti**, İstanbul, 1984
- Bayram Sakallı, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, İstanbul, İz Yay., 1997
- Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkiler (1924-1930)**, Ankara, Başnur Matb., 1972
- Lemi Aksoy, **Modern Türkiye'de Ölçü İnkılabı**, İstanbul, Güneş Matb., 1941
- Enver Behnan Şapolyo, **Türk Soyadı**, İstanbul, Köyhocası Matb., 1935